

Смалюх

Стефан Грабинський

Старший кондуктор Блажек Боронь, обійшовши довірені його опіці вагони, вернувся у свій закут, офіційно іменований "службовим купе". Зморений цілоденним сновиганням по вагонах, захриплий від вигукування станцій в осіннє, мрякою набрякле повітря, він міг нарешті розслабитися на вузенькім, оббитім цератою кріселку, радіючи довгожданому відпочинку. Нинішній рейс добігав кінця, потяг вже пройшов відрізок густо розташованих станцій і мчав щодуху до кінцевого пункту. Тепер йому більше не доведеться щоразу зриватися з місця, збігати сходами вниз і зірваним голосом сповіщати всьому світу, що потяг прибув на таку-то станцію, що потяг затримався на п'ять, десять або на весь довгий квадранс, або що пора робити пересадку.

Він погасив ліхтарика, що висів на грудях, поставив його високо на полицю, зняв і повісив на гачок шинелю.

Добове чергування настільки було забите усілякими справами, що він навіть перекусити не встиг. Організм вимагав свого. Боронь вийняв з торби запаси і зайнявся їжею. Сірі вицвілі очі кондуктора нерухомо втупилися у віконне скло, немов вдивляючись у світ, що миготів повз нього. Скло тремтіло від нерівного руху потяга, але все одно залишалося гладким, чорним і непроникним.

Боронь відірвав очі від обридлої віконної рами і спрямував їх в глибіню коридору. Погляд ковзнув по шерензі дверей, що вели до купе, пробіг по вікнах навпроти і згаснув на занудному плінтусі вагонного коридору.

Повечерявши, кондуктор запалив люльку. В службовому приміщенні, правда, це не дозволялося, але на цьому відрізку шляху, в самому кінці маршруту контролера можна не побоюватися.

Пахучий дим – тютюн був чудовий, контрабандний – клубочився грайливими кучерями. З вуст кондуктора виповзали хвилясті сизі змійки і, згортаючись клубочками, котилися, немов більярдні кулі, по коридору. Кондуктор Боронь розумівся на курінні люльки...

З купе виплеснулася хвиля сміху: пасажири, мабуть, перебували у доброму настрої.

Кондуктор похмуро стиснув зуби, з презирством процідивши:

– Комівояжери! Гендлярська згряя!

Кондуктор Боронь принципово не терпів пасажирів, їх практичність його дратувала. Для нього залізниця існувала сама по собі, а зовсім не на потребу пасажирам. Призначення її полягало не в перевезенні людей з місця на місце, а в русі як такому – в подоланні простору. Шляхетну ідею руху не повинні були каламутити нікчемні справи земних пігмеїв, їх вульгарні торгові операції і шахрайські афери. Станції існували не для висадки і посадки, а щоб відмірювати шлях, їхнє калейдоскопічне миготіння свідчило про перемогу швидкості, доказом поступу в русі.

Тому кондуктор завжди з презирством стежив за штовханиною перед дверима

вагонів, з іронічною гримасою споглядав на задиханих пань і панів, що рвуться в купе на злам голови з криками, лайкою, а то й зі стусанами на всі боки – зайняти місце, обігнати інших людськ з того ж метушливого стада.

– Отара! – спльовував він крізь зуби. – Так, ніби світ завалиться, якщо якийсь там пан Б. або якась пані В. не прибудуть вчасно з Ф. до З.

Дійсність, проте, рішуче не бажала визнавати його принципів. На кожній станції люди ломилися у вагони все так само настирливо і розлючено і все з тією ж корисливою метою. Зате і Боронь мстив їм як тільки міг за будь-якої okazji. Про неабияку суворість кондуктора свідчив вже сам вигляд його вагонів: ніколи вони не були переповненими, ніколи не виникало там горезвісної тисняви, яка стільки крови попсувала його колегам.

Як він цього добивався, які вживав засоби для досягнення ідеалу, про який лише мріяли товариші по праці, невідомо. Але факт залишається фактом: навіть у свята, в пору найбільшого переповнення, вагони Бороня зберігали пристойний вигляд – проходи вільні, в коридорах можна дихати стерпним повітрям. Місць додаткових і на стояка Боронь не визнавав.

Самовідданий і ревний у виконанні службового обов'язку, він і пасажирам не давав спуску, вимагаючи неухильного дотримання всіх розпоряджень зі справді драконовою суворістю. Не допомагали ні хитрощі, ні влєсливі домовленості, ні спроби дати "в лапу" – Боронь не продавався. Кілька разів навіть писав скарги на кривдників, а одного типа навіть виляскав по щоках, зумівши при цьому викрутитися перед начальством. Траплялося і так, що десь на півдорозі на глухому полустанку, а то і просто посеред чистого поля він грєчно, але рішуче висаджував з вагону знахабнілого пасажира.

За всю свою довгу службу тільки двічі зіткнувся кондуктор Боронь з гідними пасажирами, що більш-менш відповідали його ідеалу мандрівника. Першим представником цієї породи, що так рідко зустрічається, був якийсь безіменний волоцюга без гроша за душею, що проник у купе першого класу. Коли Боронь зажадав у нього квитка, обідранець дуже переконливо розтлумачив, що квиток йому зовсім без потреби, їде він просто так, без мети – в нікуди. Йому подобається їхати, от і все. І кондуктор не тільки визнав його цілковиту рацію, але і всеньку дорогу турбувався про зручності для рідкісного гостя, нікого не впускаючи в зайняте ним купе. Та ще й згодував приблуді половину своїх харчів і навіть розкурив з ним люлечку під час захоплюючої бесіди на тему: подорожі абияк.

Ще один такий справжній подорожній попався йому кілька років тому на шляху з Відня до Трієста. Ним виявився якийсь Шигонь, здається, поміщик з Польщі. Цей симпатичний суб'єкт, вочевидь, добре забезпечений, теж проник до першого класу без квитка. На питання, куди прямує, відповів, що пункт неважливий, куди привезуть, туди і гаразд.

– Коли так, – відказав кондуктор, – вам, мабуть, краще за все зійти на найближчій станції.

– Ще чого! – обурився багатий заєць. – Я неодмінно повинен рухатися, мене жене

вперед якась сила. Виправіть мені квиток на свій смак, куди вам подобається.

Відповідь настільки зачарувала кондуктора, що він дозволив зайцю їхати до кінцевої станції безкоштовно і більше не докучав. Шигонь цей, напевно, вважається пришибленим, думав Боронь, нехай, зате скільки любови до процесу руху!

Так, не перевелися ще на білому світі справжні мандрівці, але вони були рідкісними перлами в морі людської нікчемності. Боронь частенько з розчуленим зітханням повертався думками до цих двох своїх подорожніх зустрічей, гріючи душу спогадами про безкорисливих мандрівників...

Відкинувши голову, Боронь стежив за клубами сизого диму, що шарами заповнював коридор. Крізь рівномірний перестук коліс став просочуватися з рур шепіт гарячої пари. Почулося булькання води, він відчув її теплий натиск в батареях: вечір був холодний, запрацювало опалювання.

Газові ріжки під стелею раптово заморгали світляними віями і згасли. Але ненадовго, в наступну ж хвилину старанний регулятор поспішно уприснув свіжу порцію газу, який підживив померклі лампи. Боронь зразу ж розпізнав його специфічний терпкий запах, що нагадує волоський кріп, в'їдливий і дурманний, він забивав аромат тютюну...

Раптово кондуктору здалося, що він чує чалапання босих ніг по коридору.

- Дух, дух, дух, - гучно відлунювали кроки, - дух, дух, дух...

Боронь відразу зрозумів, що це значить: не вперше чує він у потязі те чалапання. Висунувши голову, кинув погляд в похмуру перспективу вагону. В самому кінці, там, де стіна заламується і відступає до купе першого класу, він на якусь секунду углядив його голу, як завжди, спину, залиту рясним потом, на одну-єдину секунду промайнула перед очима його зігнута в пружинисту дугу фігура.

Боронь затремтів: Смалюх знову об'явився в потязі.

Вперше він привидівся йому двадцять років тому - за годину до страшної катастрофи, що трапилася недалеко від Знича, коли загинуло сорок осіб, не кажучи вже про величезну кількість поранених. Боронь дотепер пам'ятав усі подробиці катастрофи, аж до номера нещасного потяга. Був він тоді тридцятирічним молодиком з міцними нервами, чергував у хвостових вагонах, може, тому і вцілів. Гордий тільки що одержаним новим чином, відвозив додому наречену, бідну свою Катрусю, що стала однією із жертв тодішньої трагедії. Не забути довіку, як сидів він у неї в купе і посеред бесіди його раптом незборимо потягнуло в коридор. Не відаючи навіщо, вискочив назовні і в тамбурі, на самому виході, угледів зникаючу постать голого велетня: тіло його, замурзане від сажі і залите брудним потом, виділяло задушливий сопух: був у ньому запах волоського кропу, задуха чаду і сморід мастил.

Боронь кинувся за ним навздогін і трохи не схопив, але велетень на очах розтанув у повітрі. Чув тільки якийсь час тупіт босих ніг по підлозі: дух, дух, дух - дух, дух, дух...

За якусь годину їх потяг зударився зі стрічним швидким...

З тієї пори ще двічі йому зустрічався Смалюх і щоразу як заповідь нещастя. Він бачив його під Равою за декілька хвилин до того, як потяг зійшов з рейок. Смалюх біг

дахом вагону і махав йому запацьканою шміром шапкою, яку зірвав з розпашілої голови. Виглядав він не таким страшним, як раніше, і все обійшлося без значних жертв: злегка поранилося декілька осіб, але загиблих не було.

А п'ять років тому, прямуючи пасажирським поїздом до Кракова, кондуктор запримітив його між двох вагонів стрічного товарняка. Смалюх примостився на буферах і, ставши навпочіпки, грав ланцюгами. Колеги, з якими Боронь поділився своєю тривогою, підняли його на сміх і обізвали вар'яттом. Проте побоювання Бороня збулися, і то дуже швидко: тієї ж самої ночі товарняк, проїжджаючи через міст, що підгнив, звалився у прірву.

Смалюх був стопудовим передвісником катастроф: якщо він з'являвся, нещастя не обминути. Перекоаний триразовим досвідом, Боронь твердо вірував у зловісного велетня і навіть, наче ті ідолопоклонники, шанував його як божество могутнє, але зле, таке, що вимагало покори і страху. Кондуктор оточив свого бога особливим культом, понадто виправдовував його існування оригінальною теорією власної вигадки.

Смалюх з організмом потягу творили одне ціле, злютовував собою увесь його складний кістяк, товкся в поршнях, спливав потом у котлах локомотиву, волочився по вагонах. Боронь не завжди бачив його на свої очі, але завжди виразно відчував його близьку присутність. Смалюх дрімав у душі потягу, був його таємним флюїдом – в хвилини грізні, в моменти здійснення лихих передчуттів він виділявся, густів і втілювався у свій образ.

Боротися з ним, на думку кондуктора, було справою не тільки даремною, але й смішною. Всі зусилля, спрямовані на уникнення біди, яку він провістив, виявляться марними і порожніми, бо Смалюх був, як доля.

Поява привида в потязі, та ще перед самим кінцем маршруту, привела кондуктора в піднесений настрій: з хвилини на хвилину треба було чекати катастрофи. Що ж, з долею не сперечаються... Боронь встав і почав нервово проходжуватися по коридору. З якогось купе долетів до нього жвавий говір, жіночий сміх. Він підійшов і встромив у відкриті двері свій суворий погляд. Веселощі враз пригасли. Розсунулися двері сусіднього купе, і виглянула голова:

- Пане кондукторе, до станції ще далеко?
- Через півгодини будемо на місці. Кінець уже скоро.

Щось в його інтонації заскочило пасажира, він стурбовано витріщився на кондуктора. Боронь загадково усміхнувся і пройшов далі. Голова зникла.

Якийсь чоловік вийшов у тамбур і, припавши до шиби, вдивлявся у простір, стривожено затягуючись папіроскою. Потім він попрямував у протилежний бік, в кінець коридору. Там затягнувся кілька разів цигаркою і, кинувши пожований недопалок, вийшов на платформу вагона. Боронь бачив крізь скло його силует, що висунувся назовні, вдивляючись у напрямку руху.

- Вивчає місцевість, - зловтішно усміхаючись, пробурчав кондуктор. - Дарма старається. Вивчай не вивчай, лихо не дрімає.

Тим часом нервовий пасажир повернувся до вагону.

- Чи наш потяг вже розминувся зі швидким з Станіслава? - помітивши кондуктора, запитав він з награним спокоєм.

- Поки що ні. Швидкий повинен з'явитися ось-ось. Втім, мабуть, ми розминемося з ним на кінцевій станції, не виключено спізнення. Потяг, про якого ви питаєте, підходить з бічної гілки.

В цю саму хвилину з правої сторони почувся страшний гуркіт. За вікном промайнув величезний контур локомотива, що метав снопами іскор, за ним миттєво прослизнув ланцюжок чорних пудел, освітлених витинанками вікон. Боронь витягнув руку убік зникаючого потягу.

- Ото ж він і є.

Нервовий пан із зітханням полегшення витягнув портсигар і люб'язно запропонував:

- Пригощайтесь, пане кондуктор. Справжній "морріс".

Боронь приклав руку до козирка кашкета.

- Гарно дякую. Палю тільки люльку.

- Шкода, бо добрі.

Закуривши, пасажир повернувся в купе. Кондуктор уїдливо посміхнувся йому услід.

- Хе-хе-хе! Щось занюхав, тільки заспокоївся рано. Не говори, брате, гоп, поки не перескочиш.

Але зустріч зі швидким, що щасливо завершилася, дещо його стривожила. Шанси катастрофи почали маліти.

А було вже три четверті десятої - через п'ятнадцять хвилин Грон, кінець маршруту. По дорозі не передбачалося більше жодного моста, який міг би завалитися, не передбачалося жодного стрічного потягу, єдиний, з яким можна було зіткнутися, щойно щасливо промчав. Тепер залишалося сподіватися, що їхньому потягу судилося зійти з рейок або зазнати катастрофи на кінцевій станції.

Так чи інакше, але катастрофа, провіщена з'явою Смалюха, відбудеться, він за це ручався, він, старший кондуктор Боронь.

Тут йшлося не про потяг, не про пасажирів і навіть не про його власне убоге життя, а про непомильність босого марева. Бороньові незмірно залежало на тому, щоб закріпити репутацію Смалюха, підняти його престиж в очах скептичних кондукторів. Колеги, яким він не раз розказував про таємні відвідини велетня, ставилися до цієї історії з гумором, твердячи, ніби той йому просто привидівся, а інші додавали, що з п'яних очей. Останнє особливо уражало Бороня, бо він зроду не брав до вуст алкоголю. Багато хто мав його за марновірного, вважаючи, що на цьому саме ґрунті виник у нього дивний бзик. Зачепленою виявлялася не тільки Смалюхова, але і власна його честь. Кондуктор Боронь волів сам скрутити карк, аніж пережити поразку Смалюха...

До кінця залишалося десять хвилин. Він докурив люльку і підійнявся по сходинках на дах вагону, в засклену з усіх боків будку. Звідси, з висоти бузькового гнізда, розлягався простір за дня, як на долоні. Але тепер світ був занурений в глибокий морок. Вікна потягу відкидали плями світла, немов промацували жовтими очима

узбіччя насипу. Попереду, відокремлений від нього п'ятьма вагонами, плював кривавими іскрами паротяг, вивергав з рури рожевий з білими завитками дим. Чорний двадцятикільчастий змії поблискував лусками боків, роззявляючи розжарену пащу і освітлюючи дорогу вогненними очима. Вдалині вже почала світити залита світлом станція.

Немов відчуваючи близькість бажаної мети, потяг мчав щодуху, подвоївши швидкість. Вже замаячив попереду сигнал, наставлений на вільний в'їзд, вже семафори вітально розпрямляли крила. Рейки почали множитися, схрещуватися, утворюючи кути і сплетіння. Справа і зліва з нічного мороку випірнали назустріч вогники стрілок, витягали шиї станційні крани і журавлі водокачок.

Раптом за декілька кроків від паротяга, що розігнався, загорівся червоний сигнал. Машина випустила з мідної горлянки нестямний свист, сказано заскреготали гальма, і зупинений могутнім зусиллям потяг завмер біля другої стрілки.

Боронь збіг униз і приєднався до групки коліярів, що висипали з потяга довідатися причину несподіваної зупинки. Черговий диспетчер з блокпоста, що дав червоний сигнал, роз'яснив ситуацію. Перша колія, на яку повинен був в'їхати поїзд, зайнята товарняком, треба перевести стрілку і пустити потяг на другу. Зазвичай ця операція здійснюється на блокпосту з допомогою важеля, але підземний зв'язок між блокпостом і коліями несправний, і стрілку доведеться перевести вручну прямо на місці. Розтлумачивши, в чому справа, диспетчер почав переводити стрілку. Заспокоєні кондуктори повернулися у вагони чекати знаку на вільний проїзд. Але Бороня щось прикувало до місця. Божевільним поглядом дивився він на кривавий сигнал, одуріло вслухувався в хрускіт рейок, що переставлялися.

- В останню мить зорієнтувалися! Майже в останній момент, за якихось п'ятсот метрів до станції! Невже Смалюх брехав?

І тут його немов осяяло - Боронь зрозумів, яка роль призначена йому долею. Рішуче наблизився до диспетчера, який вже міняв колір сигналу на зелений.

За всяку ціну треба відвернути цю людину від стрілки, вимусити його піти звідси.

Тим часом машиністи вже приготувалися їхати. По локомотиву з кінця в кінець перекочувалася команда "Рушай!"

- Зараз! Чекайте там! - крикнув Боронь. - Пане черговий, - звернувся упівголоса до диспетчера, що вже зайняв службову стійку. - До вас на блокпост закрався якийсь волоцюга!

Диспетчер стривожився. Став напружено вдивлятися у бік цегляного будиночка.

- Хутко! - підганяв Боронь. - Та рушайте вже! Бо чого доброго важелі перекине, попсує прилади!

- Рушай! Рушай! - скандували нетерплячі кондуктори.

- Чекати, до ста чортів! - гаркнув розлючений Боронь.

Диспетчер, піддавшись силі його голосу, кинувся до блокпоста.

Тоді Боронь, скориставшись моментом, вхопився за важіль і знову перевів рейки на першу колію. Маневр було виконано вправно, швидко і тихо. Ніхто нічого не помітив.

- Рушай! - крикнув Боронь, відступаючи в тінь. Потяг рвонув з місця, надолужуючи спізнення. За хвилю останній вагон розчинився у темряві, волочучи за собою довгий червоний шлейф ліхтаря...

Надбїг з блокпоста ошелешений диспетчер, ретельно перевірів перевідний пристрій. Щось йому не сподобалося. Підніс до губ свисток і дав відчайдушний триразовий сигнал.

Запізно!

І якраз з боку станції вже розірвав повітря страшний гуркіт, глухий відгомін детонації, за яким запанував пекельний галас - стогони, плач, завивання змішалися в дикому хаосі з брязкотом ланцюгів, скреготом розтрощених коліс, тріском немилосердно чавлених вагонів.

- Карамболь, - шепотіли поблідлі уста. - Карамболь!

Переклав Юрій Винничук